

Review Article

Wanda Ya Tuna Bara...: Biɗa Da Tanadi A Tsakanin Hausawa Matasa A Yau

Abu-Ubaida Sani¹ Umar Buba² and Ibrahim Mohammad²

¹Department of Languages and Cultures, Federal University, Gusau, Zamfara State, Nigeria

²School of Educational Services, Aminu Saleh College of Education, Azare, Bauchi State, Nigeria

*Corresponding Author

Abu-Ubaida Sani

Email:

Article History

Received: 24.11.2019

Accepted: 04.12.2019

Published: 22.12.2019

Abstract: Wannan aiki ya mayar da hankali ne kan tasirin biɗa (nema) da tanadi (tattali) ga cigaban tattalin arzikin Bahausha. Takardar ta yi bitar ma'anoni da kamanci da kuma wasu bambance-bambancen da ake iya samu tsakanin kalmomin guda biyu. Bayan haka, an nazarci yadda lamarin ya ke ga Bahaushen yau. Bugu da kari, an yi bitar gurbin biɗa da tanadi ga bunkasar tattalin arzikin Bahausha. Domin binciken ya kuɓuta daga jin kunyar ilimi da masu ilimi, an bi manyan hanyoyi bincike guda biyu waɗanda da su ne aka yi amfani wajen tattara bayanai yayin binciken. Hanyoyin su ne, bitar ayyukan da suka gabata da kuma tambayoyi. An dora aikin kan tunanin Bahausha na *"Mai nema na tare da samu."* Binciken ya gano cewa, biɗa da tanadi ba a matsayin tasiri kawai suka kasance ba, su ne ke tallafe da tattalin arzikin Bahausha a tarihance. A ɓangare guda kuma, tasirin zamani da sauye-sauyen yanayi ya kawo sauyi ga yadda tsarin yake a baya. Hakan kuwa ya samar da gifi bayyananne ga tattalin arzikin Hausawa, duk kuwa da cigaban da aka samu a ɓangare guda. A bisa haka ne takardar ke ba da shawarar cewa, a yi hobɓasar nazartar hanyoyin ɗinke wannan ɓaraka a matakin ɗaiɗaikun al'umma da gundumomi da kuma a gwamnata. **Keywords:** Biɗa, Tanadi, Tattalin Arziki, Sana'a, Kasuwanci.

Copyright @ 2019: This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution license which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non commercial use (NonCommercial, or CC-BY-NC) provided the original author and source are credited.

1.0 GABATARWA

Duk da cewa akwai fasahohin rayuwa da ba su zo wa Bahausha ba sai bayan cudanyarsa da bakin al'ummu,¹ abin ba haka yake ba ga falsafar biɗa da tanadi. A wannan ɓangare, sai dai a ce: "Tun kafin a haifi uwar mai sabulu balbela ta ke da farinta!" A rayuwar Hausawa, biɗa da tanadi na da tsohon tarihi. Hasali ma, Hausawa sun shahara ta fuskar noma da kasuwanci da fatauci da sauran sana'o'i daban-daban. Ficen da Hausawan suka yi a ɓangaren sana'o'in fatauci da kasuwanci ya taimaka matuƙa wajen bazuwarsu zuwa wurare daban-daban. Hausawa sun kafu a ire-iren waɗannan wurare tare da cigaba da gudanar da sana'o'insu.²

Wannan takarda ta dubi yadda lamarin biɗa da tanadi ya ke a Bahaushiyar rayuwa. An waiwaiyi yadda abin yake a da, tare da nazartar sauye-sauyen da aka samu. Kamar yadda Bahausha ke cewa: "Zamani riga ne." Wanda bai saka rigar ba, haɗiƙa dole ya bayyana tsirara. Ke nan dai cigaban tattalin arzikin Hausawa a yau ba zai samu ba sai Hausawan sun taka nau'in rawar kiɗan da zamani ke rangadawa. Duk kyawun tsarin salo na biɗa da tanadin Bahausha na gargajiya, ba dole ne ya dace da zamani ba. Wannan kuwa duk da cewa, a ɓangare guda bin zamanin na kawo koma baya ta wasu fuskokin zamantakewa. Hakan ya fi shafar haɗin kai da zaman "ba-ni-gishiri-in-ba-ka-manda" wanda shi kansa ya kasance wani babban jigo ga bunkasar tattalin arzikin Bahausha.³

1.1 MANUFAR BINCIKE

Makasudin wannan aiki shi ne bitar gurbin biɗa da tanadi ga bunkasar tattalin arzikin Hausawa. Kai tsaye aikin zai mayar da hankali a kan:

- Nazartar tasirin biɗa ga bunkasar tattalin arzikin Bahausha.
- Nazartar tasirin tanadi ga bunkasar tattalin arzikin Bahausha.
- Nazartar biɗa da tanadi a zamantakewar Hausawa a yau.

¹Sani da Umar, (2008: 19) sun rawaito Yahaya, (1988) da Musa, (2013) da kuma ALS, (2015), duk sun nuna cewa, ana rubutun Ajami ne ta hanyar amfani da harrufan Larabci. Rubutun boko kuwa, ana amfani da harrufan Romanci ne. A taqai, an sami waxannan nau'o'in rubutu bayan cuxanyar Hausawa da baqin Larabawa da kuma Turawa.

²Sabo Ibadan babban misali ne na mazaunin Hausawa da ya kasance ba a qasar Hausa ba.

³A tarihance, al'adun da suka shafi kara da taimakon juna na "mu gudu tare mu tsira tare" na matuƙar taimaka wa tattalin arzikin Hausawa. Al'adun da suka shafi xaura da xauke da aro da gudummuwa (da makamantansu) sun daxe suna tallafa wa tattalin arzikin Hausawa. Ta hanyarsu ne ake rufa wa juna asiri.

1.2 HASASHEN BINCIKE

Masana da manazarta al'adun Hausawa sun tabbatar da cewa, Bahaushen asali jarumi ne kuma jajirtacce mai kaifin basira da dogewa kan gaskiya da rikon amana. Azancinsa da dabarunsa sun taimaka masa ainun wajen kyallaro hanyoyin bida da tanadin da za su bunkasa tattalin arzikinsa. Sai dai kash! Rubuce-rubucen baya-bayan nan na kara tir ga taɓarɓarewar al'amuran Bahausha a yau. Wannan har ya kai ga Amfani (2011) yana siffanta Bahaushen yau da cewa:

Hausawan wannan zamani ba su da wata cikakkiyar manufa ta rayuwa. Babu wata manufa bayyananniya ta neman duniya ko lahira. Shashanci da shaye-shaye da lalacewa su matasa suka sa a gaba. Bugu da kari kuma, ga ta'addanci da 'yandabanci. Sata da lalaci da zamba sun yawaita a cikin al'umma. Yara da manya ba su son gaskiya, kuma ba su iya riƙe amana. Lalaci irin na kwaɗayi da roko da bara ya shigi mutane sosai. Mutane masu lafiya zuciyarsu ta mutu sai son roko da bara.(Amfani, 2011: 4-5)

Shehu da Sani, (2018: 274-284) sun kawo misalan bangarorin rayuwa da suke hasashen Bahausha ya samu ci baya. Sun haɗa da zamantakewa tsakanin masu mulki da talakawa da tsakanin attajirai da koma bayansu da kuma tsakanin malamai da dalibai. Lura da ire-iren waɗannan rubuce-rubuce, wannan takarda na da hasashen cewa, Bahausha a yau ya gaza a bangaren bida da tanadi. Wannan kuwa kan iya samar da nakasu ga bunkasar tattalin arzikinsa.

1.3 RA'IN BINCIKE

Kasancewar wannan bincike ya shafi tattalin arzikin Hausawa ne, da laluben dalilan da suka sanya aka wayi gari da sukurkucawar lamari a yau. Wannan ya sa na dauki karin maganar nan da ke cewa: "Karen duk da ya yi cizo da gashinsa ake magani." Kasancewar rubutun ya shafi Hausawa ne kai-tsaye, an ga dacewar ra'in binciken ya fito daga hikimomi da azancin Hausawa waɗanda ake samu a cikin adabinsu da al'adunsu da kuma harshensu. A yau, babu wanda ke musun ɗimbin hikimomin da ke kunshe a cikin adabin Hausawa, waɗanda kuma su ne ke jagorantar rayuwarsu ta yau da kullum. Akan sami ire-iren waɗannan ra'o'i kan tsarin rayuwa a cikin karuruwan magana da azancin Hausawa da kuma kuɗurin imaninsu na camfe-camfen da dangoginsu. A bisa waɗannan dalilai, aikin bai yi nisan kiyo ba wajen neman ra'in da ya kamata ya yi masa jagora. An dora aikin kan falsafar Hausawa da ke cewa: "Mai nema yana tare da samu." A takaice ke nan, yayin da aka samu al'umma sun jajirce kan hanyoyi da matakan bida da tanadi, zai kasance tattalin arzikinsu ya samu gindin zama. Koma bayan haka kuwa, sai dai a ce: "Allah dai Ya kyauta! Wai in ji raggo da ya sha kiɗa."

"Bunkasar tattalin arziƙi na da nasaba da hobɓasa da koƙarin da akan yi. Zai iya zama a matakin daidaiƙun mutane, ko kuma al'umma ɗungurungum. A hasashen wannan bincike, a yau Hausawa, musamman matasa daliban Jami'a, sun saki sana'o'i. Wannan ya kasance saɓanin rayuwar Bahausha a da wanda "kowane gida akwai sana'a" (Gobir, 2019).⁴

1.4 HANYOYIN GUDANAR DA BINCIKE

Domin daure akuyar binciken a gindin magarya, an yi amfani da wasu manyan dabarun aiwatar da bincike waɗanda suka kunshi bitar ayyukan da suka gabata da kuma tambayoyi. Domin cimma manofin aiki na farko da na biyu, an sami nasarar kai rangadin bincike wasu dakunan karatu, inda aka sami damar lefa wasu littattafai da kundayen digiri na matakan ilimi daban-daban da kuma wasu mukalu da manazarta suka gabatar a tarukan ilimi daban-daban. An sami zarafin bibiyar ra'ayoyin masana dangane da ma'anar "bida" da "tanadi." Bayan nan, an duba yadda masana ke kallon bida da tanadi ta fuskar tasirinsu kan tattalin arzikin Hausawa.

A bangare guda kuma, kasancewar mai daki shi ya san wurin da ke masa yoyo, an yi amfani da tambayoyi domin binciko yadda bida da tanadi suka kasance ga Bahaushen yau. An zaɓi daliban da suke karatun digirin farko a Sashen Nazarin Harsunan Nijeriya na Jami'ar Usmanu Danfodiyo, Sakkwato a matsayin samfurin gudanar da wannan bincike. An yi la'akari da kasancewarsu matasa yayin gudanar da wannan zaɓi. Wannan na nuna cewa, ana kyautata zaton amsoshinsu su kasance madogara yayin magana kan bida da tanadi ga Bahaushen yau, musamman wanda ke cikin tsarin karatun boko.

Daliban sun haɗa da 'yan aji huɗu (400L) da aji uku (300L) da aji biyu (200L) da kuma aji ɗaya (100L). Jimillar adadin daliban su ne 90.⁵ A saboda haka, an dauki adadin dalibai 87 a matsayin samfuri. Wannan ya yi daidai da ka'idar daukar samfuri na Krejieda Morgan(1970). A kasa an kawo jadawalin daliban:

Jadawali 1: Samfurin Daliban Sashen Nazarin Harsunan Nijeriya, Jami'ar Usmanu Danfodiyo, Sakkwato (2019/2020).

Jumla ya Daban Sushu Nazari ni Hali ya Sana Mji ya, jamaa Usimama Damburi, Sakwa					
Lamba	Aji	Jinsi		Adadi	Samfuri
1.	4 (400L)	Maza	23	26	25
		Mata	3		
2.	3 (300L)	Maza	37	38	36
		Mata	1		
3.	2 (200L)	Maza	12	13	13
		Mata	1		
4.	1 (100L)	Maza	11	13	13
		Mata	2		
		Jimilla		90	87

Madogara: UDUS Web Team, (2019)

Tambayoyin da aka yi amfani da su, suna da bangarori guda uku. A bangare na farko an nemi bayanai ne game da masu amsa tambayoyin. Bangare na biyu kuwa na dauke da tambayoyin da ke buƙatar amsar "eh" ko "a'a." Bangare na uku kuwa, ya kunshi tambayoyin da ke buƙatar amsa daga ɗaya daga cikin zaɓuka uku (threeLikert scale). Zaɓukan sun kasance: "Eh" da "Ina Kokonto" da kuma "A'a."

⁴ A hirar da aka yi da shi, ya tabbatar da cewa: "Kowane gidan Bahausha a da akwai sana'a. Wasu gidajen ma akwai sana'o'i sama da guda, sannan kowa na yi. Babu wanda yake zaman banza."

⁵ An samu wannan bayani daga madogara gamsashiya wato UDUS Web Team, (2019).

Domin tabbatar da ingancin tambayoyin da aka bayar, an ba da tambayoyin ga wani masani a Tsangayar Nazarin Harkokin Ilimi, Sashen koyar da dabarun koyar da darussan fasahohi da hikimomin al'umma/Tushen Karatu (Faculty of Education, Department of Educational Foundations) na Jami'ar Usmanu Danfodiyo, Sakkwato. An gwada wadannan tambayoyi a kan dalibai guda biyar a matsayin gwaji.⁶ An raba wadannan tambayoyi cikin kwanaki uku kacal, sannan an nemi daliban su cika tare da maido da su a cikin kwanaki biyu ko kasa da haka. An nemi agajin shugabannin daliban na kowane aji domin rabawa tare da karbo tambayoyin da aka raba musu. Hakan ne kuma ya sa ba a samu matsalar bacewa ko lalacewar ko guda daya daga cikinsu ba.

An yi amfani dajadawali da kuma hanyar nuna adadin amsoshin da aka tattara domin fito da bayanar da aka samo daga wadanda suka amsa tambayoyin. Dabarar (Formulae) da aka yi amfani da ita ta kasance $A/Y \times 100$. "A" na matsayin adadin mutanen da suka zaɓi wata amsa. "Y" kuwa na matsayin yawan amsoshin da ke wurin gaba daya.

2.0 TATTALIN ARZIKI A BAHASHEN TUNANI

Tattalin arzikin al'umma abu ne mai faɗi. Ya shafi dukkanin al'amuran da ke haɗuwa su ba da hoto ko bayani kan arzikin al'umma. Curarren furuci ne da ke da yalwa. Farfajiyarsa ya haɗe da abubuwan da suka shafi kasuwancin al'umma da sana'o'insu da dukiyyoyinsu da kadarorinsu da kuma yadda suke cudanya da gudanar da rayuwa tare da wadannan abubuwa da aka zayyano.

Furucin tattalin arziƙi hatsin bara ne. Mika'il, (2015: 3) ya bayyana cewa: "Kalmomi guda biyu ne suka tayar da kalmar tattalin arziƙi, watau, "tattali" da "arziƙi." Wannan na nuna cewa, sanin ma'anonin kalmomin biyu na da matuƙar amfani. Hakan ne zai ba da damar fahimtar gundarin ma'anar furucin (tattalin arziƙi). Kalmar "tattali" kamar yadda Auta (2006:194) ya bayyana: "... kalma ce mai nuna rainon wani abu har ya kai ga ya girma." A ɓangare guda kuwa, ya bayyana ma'anar "arziƙi" da "... samun dukiya ko wani abin mallaka."

Yayin da aka nazarci wadannan ma'anoni, ke nan, tattalin arziƙi na nufin "renon dukiya ko wani abin mallaka mai amfani da tarisi ga cigaban rayuwa ta hanyar yin amfani da dabarun tattali da adana da killacewa." Bunkasar tattalin arziƙi na faruwa ne yayin da abin mallaka ko dukiya ta haɓaka. Koma bayan haka kuwa, shi ake kira "ɗakushewa ko karayar tattalin arziƙi." Kumshiyar tattalin arziƙi na shafar abubuwa da dama a zamantakewar al'umma. Daga cikin abubuwan da ke shafuwa sun haɗa da:

- Kasuwanci.
- Sana'o'i.
- Fatauci.
- Adana.
- Tallafi.

HADAKAR WADANNAN KUWA (DA MA WASU MAKAMANTANSU), A JIMLACE SUN SHAFI "BIDA" NE DA "TANADI." CIGABAN TATTALIN ARZIKI NA IYA KASANCEWA:

- Na matakin mutum.
- Na matakin al'umma ko kasa.

Tattalin arziƙin matakin mutum ya shafi sukuni ko wadata ko tajircin ɗaɗaifakun jama'a a cikin al'umma.⁷ Shi kuwa na matakin kasa ya haɗa da arziƙi da wadatar kasar na gaba daya. Bisa haka ne ma Ibrahim ya bayyana ma'anar tattalin arziƙi ta hanyar la'akari da matsayi ko gurban gwamnati ga sha'anin tafiyar da tattalin arziƙi. Ya ce:

... tsari ne na sarrafa albarkatun kasa da sauran ni'imomin da Allah ya yi wa ɗan'adam domin samar da muhimman abubuwan buƙatu da rarraba su ga jama'a masu buƙata. Ibrahim (1981:5).

Kafin a ce tattalin arziƙi ya bunkasa kuma ya samu gindin zama, dole sai al'umma (wadda ake magana a kanta) ta kasance mai fasahar sarrafawa tare da samar da abubuwan buƙata na rayuwar yau da kullum. A bisa wannan tunanin ne Umar ya gina ma'anar tattalin arziƙi. A ciki ya bayyana sarrafa abubuwan rayuwa a matsayin ginshiƙin tattalin arziƙi. Ya ce: "Tattalin Arziƙi tsari ne na sarrafa wasu abubuwa domin samun abubuwan rayuwa." Umar (1983:5). Yayin da ake ce an samu bunkasar tattalin arziƙi, ana nufin cewa:

- Akwai ci gaba a hada-hadar kasuwanci.
- Akwai sabbin fikirori da fasahohi a ɓangaren sana'o'i, sannan ana samun riba mai gwabi.
- Arziƙin al'umma ya kai ga bunkasar da za su iya dogaro da kansu.
- Masu ayyukan yi su suke da rinjaye, yayin da marasa aiki suka kasance kalilan.
- Talauci ya yi karanci a tsakanin al'umma.

3.1 BIDA DA BUNKASAR TATTALIN ARZIKIN BAHASHA

Kalmar "bida" na nufin "nema." Ma'ana dai kalmomi ne guda biyu masu kinin ma'ana. Wani babba abin lura a nan shi ne, an fi amfani da kalmar "nema" a Hausar gabas. "Bida" kuwa, an fi amfani da ita a Hausar yamma. Sule na da wannan fahimtar inda ya bayyana cewa:

*Hausawan yankin Sakkwato da Kabi da Zamfara da ma wasu da ke karkashin Yammacin kasar Hausa irin su Katsina da wani yanki na Jamhuriyar Nijar ne suke cewa bida a maimakon nema.*⁸(Sule, 1986:15).

Wani muhimmin abin lura shi ne, za a iya kallon bida ta fuskoki guda biyu. Da farko dai akwai bidar "arziƙi." Wannan kuwa ta shafi duk wata sana'a ko wani kasuwanci ko fatauci da mutum zai runguma domin inganta tattalin arziƙinsa. Yana kuma iya kasancewa taron jama'a ne suka haɗa kai ko kuma ma kasa gaba daya, suka dukufa kan sana'a ko kasuwanci ko fatauci, duk dai domin inganta tattalin arziƙi. A takaice, duk wani yunkuri na neman kuɗi da sauran al'amuran da suka shafi wadata da walwalar rayuwa, to ana ce masa "bida." A bisa wannan, idan aka ambaci bida, hankali zai koma kan:

⁶ Kalma xaya ce aka tarar da tana da nauyi musamman ga xalibai 'yan aji xaya. A bisa wannan dalili aka yi mata xure da ke xauke da bayanin ma'anar kalmar. Kalmar ita ce "ajo" da ke tambaya mai lamba ta 4 a jadawali na 3.

⁷ Wannan kuwa ya shafi abin da al'ummar ta riqa a matsayin arziqi. Yana iya kasancewa tsabar kuxi ko kadara ko yawa 'ya'ya da mata ko kuma tarin amfanin gona.

⁸Faruk, (2007) na da irin wannan ra'ayi, inda ya bayyana cewa: "... kalmar ta 'bixa' kalma ce da Hausawan yankin qasar Sakkwato da Kabi da Zamfara da ma wasu garuruwa da ke qarkashin Yammacin qasar Hausa irin su Katsina da wani yanki na Jamhuriyar Nijar."

- a. Sana'ar da za a yi domin bidar kudi.
- b. Kasuwanci da za a yi domin bidar riba.
- c. Fatauci da za a yi domin bidar riba.

A BANGARE GUDA KUWA, ANA IYA SAMUN BIDA A CIKIN SU KANSU "HANYOYIN BIDAR ARZIKI" (SANA'O'I DA KASUWanci DA FATAUCI). MISALI:

1. Sana'a

- a) Bidar ilimin gudanar da sana'a.
- b) Bidar kayan gudanar da sana'a.
- c) Bidar wurin gudanar da sana'a.
- d) Bidar masu sayen abubuwan da aka samar (masu ciniki).
- e) Bidar hanyoyi da matakan yin fice da buwaya kan sana'a.

2. Kasuwanci

- a) Bidar ilimin gudanar da kasuwanci.
- b) Bidar jarin gudanar da kasuwanci.
- c) Bidar wuri ko wuraren gudanar da kasuwanci.
- d) Bidar abokan gudanar da kasuwanci (masu sayen kaya).
- e) Bidar matakan inganta kasuwanci.

3. Fatauci

- a. Bidar ilimin gudanar da fatauci.
- b. Bidar abokan fatauci.
- c. Bidar jarin yin fatauci.
- d. Bidar abubuwan da ake bukata yayin fatauci (dangin tafiye-tafiye da kare kai da sauransu).

La'akari da waɗannan, za a iya kallon bida a matsayin babban ginshikin da ke tallafe da tattalin arifin al'umma. Ga al'ummar Hausawa, bida ce ta kasance kashin bayan tattalin arzikinsu.⁹ Kadan daga cikin dalilan da suka nuna haka akwai:

- a. Ta hanyar bida ne Hausawa suka samu kasuwanci da sana'o'i da sauran hanyoyin dogaro da kai.
- b. Ta hanyar bida ne Hausawa suka samu dabaru da magungunan buwaya domin bunkasa tattalin arzikinsu.

3.2 GURBIN TANADI A BUNKASAR TATTALIN ARZIKIN BAHausHE

Kalmar "tanadi" ta samo asali ne daga "tanada." Ita kuwa "tanada" kamar yadda ta zo a Kamusun Hausa na Jami'ar Bayero, Kano tana nufin: "(i) Shiryar ko adana. (ii) Ajiye wani abu saboda bacin rana, daidai da *tattala*." (Sa'id 2006: 425). Shi ma tanadi za a iya kallon sa ta manyan fuskoki guda biyu kamar haka:

- a. Tanadin kayan bida.
- b. Tanadin arziki.

3.2.1 TANADIN KAYAN BIDA

Kamar yadda aka yi bayanin bida a sama (kafkashin 3.1), akwai tanade-tanade da ake gudanarwa yayin bidar. A wannan bangare, bida da tanadi na faruwa lokaci guda. Ma'ana a nan ita ce, yayin da za a tanadi kayan da ake bukata domin aiwatar da sana'a, to bido kayan ake yi. Haka ma idan aka ce za a bido kayan gudanar da sana'o'i, to makasudin bai wuce tanadinsu domin gudanar da sana'o'in ba. Lura da wannan, tanadin kayan bida ya shafi:

- a. Tanada kayayyakin da ake bukata yayin aiwatar da sana'a, misali, a sana'ar kira akan tanadi arautaki da uwar makera da gawayi da guduma da sauransu.
- b. Tanadin kayayyakin da ake bukata yayin gudanar da kasuwanci, misali, maisayar da goro zai nemi faifayi da algarara da sauransu.
- c. Tanadi domin fatauci: Misali, fatake na tanadar dabbobin hawa ko na daukar kaya irin su jakai da dawaki da rakuma da kuma alfadarai.

3.2.2 TANADIN ARZIKI

Arziki kamar yadda bayanai suka zo a kafkashin 2.0, ya shafi kudi da dukiya da kadara da sauransu. Tanadin arziki a nan na nufin tanadin kudi ko wani abu da za a iya sayarwa a samu kudi domin amfani da su a lokacin da bukatar hakan ta taso. Bahaushen na amfani da wasu hanyoyi da dabaru domin tanadar kudin da zai yi laluru ko biyan bukatar na musamman. Ire-iren bukatun da Bahaushen ke yi wa tanadi sun haɗa da:

- a. Aure.
- b. Haihuwa.
- c. Samun jari.
- d. Doguwar tafiya (guzuri).
- e. Bukukuwa.

⁹ A vangare guda kuwa, yana da kyau kada a mance cewa, ba a fannin tattalin arziqi ba ne kawai ake samun bixa. Rayuwar Bahaushen gaba yaya (kamar ta sauran al'ummu) na cike da bixa. Wasu daga cikin misalan bixa a Bahaushiyar zamantakewa su ne:

- a. Bixar magani.
- b. Bixar mata.
- c. Bixar ilimi.
- d. Bixar mulki/sarauta.
- e. Bixar buwaya.

Yayin gudanar da ɗaya daga cikin waɗannan hidindimu (da ma wasu makamantansu), akwai buƙatar kuɗi. Hausawa sun ce: “Mai kwarmin ido da wuri yake fara kuka.” Kamar haka ne Bahausha ke fara tanadi tun da wuri yayin da yake fuskantar wani al'amari da ke da buƙatar kuɗi masu kauri. Daga cikin fitattun hanyoyin da yake bi domin tanadin akwai:

- Adashe:** Akan yi adashe domin gudanar da wani aiki mai muhimmanci yayin da aka kwashi adashen.
- Asusu:** Akan yi asusu domin wata hidima ta musamman. Yayin da hidimar ta zo sai a fasa asusu a biya buƙata. Ba don wannan tanadi ba ta hanyar asusu, to kuwa da wuya a samu adadin kuɗin da ake buƙata kai tsaye a yi hidimar.
- Ajo:** Ajo a nan na nufin gudummuwa da ake kaiwa yayin biki. Yayin da mutum ya lizimci ajo, haƙiƙa shi ma/ita ma zai/za ta samu gudummuwa lokacin da hidima ta taso masa/mata. Wannan na nuna cewa, kai ajo tamkar ajiya ce.
- Ajiya:** Bahausha ya gama magana inda ya ce: “Ajiya maganin wata rana.” Akan ajiye wata kadara ko dukiya domin yin amfani da ita yayin da wata buƙata ta musamman ta taso. Yayin da ajiya ta shafi kuɗi, musamman waɗanda ake tarawa sannu a hankali, to ana iya kiran ta asusu.
- Turke:** Turke a nan na nufin kiwata wata dabba musamman domin sayarwa tare da yin amfani da kuɗin yayin biyan wata buƙata ta musamman. Ana kuma iya yin turke a matsayin tanadin abin yanka lokacin salla ko wasu bukukuwa da sauransu.

4.0 BIDA DA NEMA A DUNIYAR BAHASHEN YAU

A yau, duniyar Bahausha ta samu sauyi matuka ta bangarori da dama. Cikinsu har da abin da ya shafi biɗa da tanadi. Daga cikin manyan dalilan da suka samar da waɗannan sauye-sauye akwai, karuwar ilimi da cuɗanya da baƙin al'ummu da kuma wayewar zamani. A yau, akwai sabbin hanyoyin biɗa da tanadi da Hausawa suke cin gajiya. A bangare guda kuma, an samu sauye-sauye ga hanyoyin biɗa da gargajiya. Wasu daga cikinsu sun haɗa da:

- Amfani da banki a maimakon asusu.
- Kasuwanci ta hanyar intanet (yanar giza-gizan sadarwa).¹⁰
- Amfani da ababen hawa dangin motoci da jirage (da sauransu) yayin kasuwanci da fatauci koma bayan jiki da doki da alfadari (da sauransu) da ake amfani da su a da.
- Amfani da kafafen yada labarai domin tallata haja.
- Zamanartar da hanyoyin gudanar da sana'o'i ko kasuwanci, misali sanya kayayyakin da ake sarrafawa cikin leda ko kwali da makamantansu.

Waɗannan da aka lissafa (da sauran makamantansu) na daga cikin sauye-sauye da aka samu dangane da biɗa da tanadi. Waɗannan cigaba sun taimaka matuka ga tattalin arzikin Bahausha. A sakamakon cigaban da aka samu, za a iya fahimtar cewa:

- Bankuna na taimakawa wajen ajiye kuɗi hankali kwance tare da dɓar su lokacin da ake buƙata, sannan a wurin da ake buƙata. Wannan ya taimaka wa tattalin arzikin Bahausha ta fuskar rage haɗari da tsautsarin da ke tattare da tafiya da kuɗaɗe masu yawa, ko kuma ajiye su a gida ko wurin sana'a.
- Intanet ta samar da sauƙin gudanar da kasuwancin da ya shafi kawo kayayyaki daga wurare masu nisa. Wannan ya sauƙaƙe wa Hausawa tilascin fita fatauci bisa hanyoyin gargajiya da ka iya daukar kwanaki ko makonni ko ma watanni.
- Ababen hawa a yau na taimakawa wajen saurin kaiwa da ɗauko kayayyakin kasuwanci.¹¹ Tuni wannan ya zama hanyar cin abincin Hausawa da dama. Hakan kuwa ya kasance cigaba ga tattalin arzikin Bahausha.
- Dukkanin waɗannan sauye-sauyen zamani na bangaren biɗa da tanadi na zuwa da sabbin ayyuka waɗanda kuma akan sami Hausawa na cin gajiya.

5.0 SAKAMAKON NAZARI DA SHARHI

Tun tuni Bahausha ke da dabarun bunkasa tattalin arzikinsa. Daga cikin manyan hanyoyin akwai biɗa. Tattalin arziki ba ya iya cigaba ba tare da biɗa ba. Ta hanyarsa ne daidaiƙun mutane da al'umma ɗungurungum ke samun abin hannusu. Kamar yadda wannan bincike ya gano, Bahaushen asali ba malalaci ba ne. Yana da sana'o'i daban-daban da yake aiwatarwa domin biɗar halali. Daga ciki akwai jima da safa da kaɗi da kitso da dukanci da fawa da sassaƙa da wanzanci. Jimillar waɗannan hanyoyin neman abin kai shi Bahausha ke kira da “biɗa.”

A bangare guda kuma, binciken ya fahimci cewa, Bahausha ya riƙi tanadi a matsayin hanyar bunkasa tattalin arziƙi. A farkashin 2.2.2 an ga bayanin cewa, akwai laluron Bahausha da dama da ba za su gudana yadda ake so ba, ba don dalili na tanadi ba. Da taimakon dabarun tanadi, sai Hausawa (musamman masu kananan farfi) su samu damar gudanar da laluroninsu baki alekum. An fahimci cewa, biɗa da tanadi ɗanjuma ne da ɗanjummai a gwagwarmayar Bahausha ta bunkasa tattalin arzikinsa.

Jadawali 2:

S/N	Qumshiyar Tambayoyi	Eh	A'a
1.	Shin kina/kana sana'a?	65(74.71%)	22(25.29%)
2.	Shin kana/kina da ra'ayin adashe?	65(74.71%)	22(25.29%)
3.	Shin kana/kina da ra'ayin asusu?	63(74.41%)	24(27.59%)
4.	Shin kana/kina da ra'ayin ajo ¹² ?	34(40.23%)	52(59.77%)
5.	Shin kana/kina da ra'ayin aikin gayya?	63(72.41%)	24(27.59%)

Madagara: Tsararriyar Tambayau

A lamba ta farko na jadawalin da ke sama, za a iya lura da cewa, 65 daga cikin waɗanda suka amsa wannan tambayar suna da sana'a. Wannan ya yi daidai da kashi 74.71 cikin 100 (74.71%). Waɗanda ba su da sana'a kuwa, sun kai 22, wanda ya yi daida da 25.29%. Haƙiƙa

¹⁰ A yau ana kasuwanci ba sai gaba-da-gaba ba. Ana iya yin odar kaya daga wata uwa duniya ta intanet. Poon, da Swatman, (2005: 7) sun rawaito cewa: “Internet use among small businesses has recently become a popular topic for researchers in the fields of Information Systems and Entrepreneurship.” Fassara: “Amfani da intanet ya zama wani fitaccen lamari (batu) ga manazarta a fannin ilimin kimiyyar intanet da na kasuwanci.”

¹¹ Masu sana'ar gwari na xora wa manyan motoci tumatur da albasa da tattasai da saunsu, daga arewacin Nijeriya zuwa kudanci. Haka ma masu sana'ar kara (sayar da dabbobi). A taqaiƙe ke nan, wannan ci gaba na zamani ga bixi da tanadin Bahausha ya taimaka matuƙa ga bunqasar tattalin arzikinsa.

¹² Wannan ya shafi irin gudummuwa da ake bayarwa (musamman mata) yayin biki. Wacce aka kawo mata ajo za ta rama wa waxanda suka kawo mata yayin da buki ya same su.

wannan sakamako ya ci karo da hasashen wannan bincike. A hasashen binciken, a yanzu Hausawa matasa daliban jami'a sun yi watsi da nau'o'in wasu sana'o'i kwata-kwata. Duk da haka (kasancewar wannan adadi na masu sana'a), an kauce wa turbar rayuwar Hausawa ta asali a bangaren bi'a da tanadi.¹³

A lamba ta 2 na cikin jadawali na 2 da ke sama, mutane 65 (74.71%) sun nuna cewa suna da ra'ayin adashe. Sauran 22 (25.29%) kuwa ba su da shi. Ba abin mamaki ba ne a samu raguwar adadin al'ummar da ke da ra'ayin adashe musamman da yake hanyoyin tanadi na zamani sun yawaita a yau. A lamba ta 3 cikin jadawali na 2 da ke sama kuwa, mutane 63 (74.41%) na da ra'ayin asusu. 24 kuwa, wato kashi 27.5 cikin dari ba su da wannan ra'ayi. Ke nan dai mafi yawan daliban suna da ra'ayin amfani da wannan tsohuwar dabara ta tanadi har zuwa yau. A bin lura a nan shi ne, asusun na iya kasancewa a zamanance (misali amfani da banki da sauransu).

Lamba ta 4 a jadawali na 2 da ke sama, na nuna cewa 34 (40.23%) ne kadai ke da ra'ayin ajo. 52 kuwa, wato kashi 59.77 cikin dari ba su da wannan ra'ayi. A hasashe, za a iya tunanin ko wannan ya samu ne sakamakon raguwar dankon zumunci? Yayin da aka yi la'akari da lamba ta 5 a jadawali na 2 da ke sama, za a tarar da abin ba haka yake ba. Dalili kuwa shi ne, 63 daga cikinsu (72.41%) na da ra'ayin aikin gayya. Waɗanda ba su da wannan ra'ayi 24 (27.59%) ne kawai. Dangane da aikin gayyar ma, za a iya fahimtar raguwar ra'ayi yayin da aka kwatanta da zamantakewar Bahausha a da. A wancan lokaci, aikin gayya na kowa da kowa ne cikin Hausawa.

Jadawali 3:

S/N	Items Statement	Eh	Ina Kokonto	A'a
6.	Shin kana/kina son sana'a fiye da aikin gwamnati?	63 (72.41%)	13 (14.15%)	11 (12.64%)
7.	Shin kana/kina ganin darajar masu sana'a sama da ma'aikatan gwamnati?	43 (49.42%)	22 (25.29%)	22 (25.29%)
8.	Shin kasancewar mutane sun fi son aikin gwamnati kan sana'a a yau na da nasaba da kasala?	47 (54.02%)	21 (24.14%)	19 (21.84%)
9.	Shin kasancewar mutane sun fi son aikin gwamnati kan sana'a a yau, na da nasaba da dagawa/girman kai?	34 (39.06%)	17 (19.54%)	36 (41.38%)
10.	Shin kasancewar mutane sun fi son aikin gwamnati kan sana'a a yau, na da nasaba da halayyar mutane na daukar bashi?	45 (51.72%)	10 (11.49%)	32 (36.79%)
11.	Shin kasancewar mutane sun fi son aikin gwamnati kan sana'a a yau, na da nasaba da da karancin ilimin kasuwanci?	46 (52.87%)	15 (17.24%)	26 (29.79%)
12.	Shin kasancewar mutane sun fi son aikin gwamnati kan sana'a a yau, na da nasaba da rashin jari?	63 (72.42%)	9 (10.34%)	15 (17.24%)
13.	Shin kana/kina daga cikin masu fahimtar cewa, tattalin yana raguwa a tsakanin Hausawa?	53 (60.92%)	21 (24.14%)	13 (18.94%)

Madogara: Tsararrun Tambayoyi

A lamba ta 6 na jadawali na 3 da ke sama, mutane 63 (72.41%) sun fi son sana'a sama da aikin gwamnati. 11 (12.64%) kuwa sun fi son aikin gwamnati sama da sana'a. Su kuwa sauran 13 (14.15%) ba su dauki matsaya ba. Wannan sakamako ya saba wa hasashen binciken. Ganin cewa matasa Hausawa da dama da suka yi zurfin karatun boko (har zuwa matakin jami'a) sun fi karkata kan aikin gwamnati. Wannan ya sa tunanin takardar a farko ya kasance cewa "matasa Hausawa 'yan jami'a sun fifta aikin gwamnati kan sana'o'i." Wannan sakamko na nuna cewa, matasan na karkata zuwa aikin gwamnati ne bisa wasu dalilai na daban, amma ba don sun fi son sa sama da sana'a ba. Wannan kuwa ya so ya yi daidai da sakamkon da aka samu a lamba ta 7 karkashin jadawali na 3. A nan an fahimci cewa 43 (49.42%) na ganin girman masu sana'a sama da masu aikin gwamnati. 22 (25.29%) kuwa sun fi ganin girman masu aikin gwamnati sama da masu sana'a. Su kuwa ragowar 22 (25.29%) ba su da matsaya dangane da lamarin.

Lamba ta 8 a jadawali na 3 da ke sama na nuna cewa, 47 (54.02%) daga cikin mutanen wasu na da ra'ayin cewa, gujewa sana'a tare da burin sai an yi aikin gwamnati na da alaƙa da kasala. Wannan kaso kuwa shi ne mafi rinjaye, domin 21 (24.14%) daga cikinsu ba dauke bangare ba. A dalilin haka, mutane 17 (21.84%) ne kadai suke da koma bayan wannan ra'ayi.

A bangare guda kuwa, binciken ya nuna cewa son aikin gwamnati da guje wa sana'a ba a kodayaushe ba ne ke da alaƙa da dagawa/girman kai. Za a ga hakan karkashin lamba ta 9 cikin jadawali na 3 da ke sama inda mutane 36 (41.38%) na ganin babu wannan alaƙa. Mutane 34 (39.06%) ne suke da sabananin wannan ra'ayi. Sauran 17 (19.54%) kuwa ba su dauki matsaya ba.

A lamba ta 10 da ke jadawali na 3, mafi yawan mutanen sun nuna cewa, daukar bashi wurin masu sana'a ko kasuwanci na daga dalilan da suke hana matasa a yau shiga harkokin sana'o'i da kasuwanci. Masu wannan ra'ayi sun kai 45 (51.72%). Masu sabanin wannan ra'ayi su 32 (36.79%) ne. Sauran 10 (11.49%) ba su karkata ko'ina ba.

Mutane 46 (52.87%) na da ra'ayin cewa, karancin ilimin kasuwanci na daga cikin abin da ke tilasta wa matasa gudun harkar. Kamar yadda yake karkashin lamba ta 11 da ke jadawali na 3, mutane 26 (29.79%) ne kacal ba su aminta da wannan hasashe ba. Sauran 15 (17.24%) kuwa, ba su zaɓi matsaya guda ba.

A lamba ta 12 da ke jadawali na 3, mafi rinjayen mutanen sun nuna "rashin jari" a matsayin daya daga cikin manyan dalilan da ke janyo matasa na guje wa kasuwanci. Masu wannan ra'ayi sun kai 63 (72.42%). Waɗanda suke da sabanin ra'ayin su 15 (17.24%) ne kacal. Sauran 9 (10.34%) suna kokonto. Masana da manazarta sun daɗe suna tattauna wannan batu na rashin jari a matsayin cikas ga bunkasar sana'o'i da kasuwanci. Wannan ne ma dalilin da ya sa a Nijeriya gwamnatoci a matakin kasa da jaha da kananan hukumomi ke fito da tsare-tsaren tallafa wa matasa domin fara kasuwanci.

Sakamakon da ya zo a lamba ta 13 da ke jadawali na 3 ya nuna cewa, mafi yawan waɗanda suka amsa wannan tambaya na da fahimtar cewa, "tattali" na raguwa tsakanin al'ummar Hausawa. Masu wannan fahimta sun kai 53 (60.92%). Mutane 13 (18.94%) ne kacal ke da fahimtar da ta saba wa wannan. Ragowar 21 (24.14%) kuwa, ba su dauki matsaya ba.

¹³ Kamar yadda Gobir, (2019) ya bayyana a qarqashin 1.3.

5.0 KAMMALAWA DA SHAWARWARI

Wanda ya tuna bara bai ji daɗin bana ba! A baya-bayan nan, rubuce-rubuce na kara yawaita dangane da taɓarɓarewar ɗabi'un Bahausha. Daga ciki kuwa har da abin da ya shafi biɗa da tanadinsa. Rubuce-rubucen masana da manazarta daban-daban a kan wannan batu na ɗaukar salon "Allah wadara naka ya lalace, in ji bauna da ta ga shanun noma." Duk da cewa rayuwar Bahausha ta samu sauye-sauye da dama, wannan bincike ya fahimci cewa, har yanzu akwai Hausawa da yawa da ke riƙe da al'adar biɗa da tanadi na bakin-rai-bakin fama. Da ma dai "ba a taru an zama ɗaya ba!" Sakamakon binciken ya nuna cewa, an samu koma baya dangane da riƙo da sana'o'i da kasuwanci a tsakanin Hausawa. Dalilan da suka jawo hakan kuwa sun haɗa da matsalar jari da rashin ilimin kasuwanci tsakanin matasa da kuma yawan karɓar bashi da masu sayen kaya ke yi. A karshe, sakamakon binciken ya tabbatar da cewa, al'adun biɗa da tanadi sun yi rauni a tsakanin Hausawa. Wannan kuwa babban gyambo (miki) ne ga sha'anin tattalin arzikinsu. A bisa abubuwan da binciken ya nazarto, an sami damar fito da shawarwarin da ke biye:

1. Bayan ƙoƙarin da gwamnatoci ke yi dangane da koya wa matasa sana'o'i da kuma ba su tallafi a matsayin jari, ya kamata a samu sa hannun daidaiƙun jama'a da ƙungiyoyi a cikin al'umma. A kuma samu ƙarin faɗakarwa da wayar da kai game da muhimmancin sana'a da kasuwanci. Za a cimma wannan manufa ta hanyar haɗa ƙarfi tsakanin gwamnatoci da makarantu da malaman addini da ƙungiyoyi da ma daidaiƙun jama'a, musamman masu faɗa a ji.
2. "Tun ran gini tun ran zane..." Iyaye su riƙa tarbiyyantar da 'ya'yansu kan tafarkin tattali da neman halali. Da haka za su taso da ra'ayi da fasahar biɗa da tanadi.

MANAZARTA

1. Alhassan, H., & wasu. (1991). Zaman Hausawa. *Lagos: Islamic Publishers Berau.*
2. Amfani, A. H. (2011). "Hausa da Hausawa: Jiya da Yau da Gobe." A guest lecture presented at One Day Symposium on Hausa Language and Hausa People: Yesterday, Today and Tomorrow, University Assembly Hall, Ahmadu Bello University (Main Campus), Zaria, Kaduna State, Nigeria.
3. Bunza, A.M. (2006). *Gadon Fedɓe Al'ada*. Legos: Tiwal Nigerian Limited.
4. Dangambo, A. (2011). "Gyara Kayanka: Tasirin Al'adun Hausawa ga Ci Gaban kasa" a cikin *Studies In Hausa language, Literature and Culture*. Kano: Jami'ar Bayero.
5. Faruk, A. (2017). "Nazarin Biɗau a Cikin Kagaggun Labaran Hausa," Kundin digirin M.A, Sakkwato: Sashen Nazarin Harsunan Nijeriya, Jami'ar Usmanu Danfodiyo.
6. Funtua, A. I. & Gusau, S. M. (2010). *Al'adu Da Dabi'un Hausawa Da Fulani*. Kaduna: El-Abbas Printers and Concepts.
7. Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). "Determining Sample Size for Research Activities," *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607-610. <https://doi.org/10.1177/001316447003000308>.
8. Madabo, M.H. (1979). *Ciniki Da Sana'o'i A Kasar Hausa*. Kano: D/Rimi, Annuri Printers and Publications.
9. Poon, S., & Swatman, P.M.C. (2005). "Small Business Use of the Internet: Findings from Australian Case Studies." In *International Marketing Review*. DOI: 10.1108/02651339710184343. Retrieved on 21 September 2019 from: <https://www.researchgate.net/publication/228554825>.
10. Sa'id, B. (edita) (2006). *Kamusun Hausa Na Jami'ar Bayero*. Zaria: Ahmadu Bello University Press Limited.
11. Sallau, B.A. (2010). *Wanzanci Da Muhimmancinsa Ga Rayuwar Hausawa*. Sokoto: M.A. Naji Professional Printers.
12. Sani, A.U., & Umar, M. M. (2018). "Global Growing Impact of Hausa and the Need for its Documentation." In *Contemporary Journal of Language and Literature*, Vol. 1 No.1, Pp 16-34. Available at: <http://sapicanada.com/index.php/CJLL/issue/download/1/Abu-Ubaida%20Sani%20and%20Muhammad%20Mustapha%20Umar>.
13. Shehu, M., & Sani, A.U. (2018). "Zamantakewar Hausawa Jiya da Yau." In Zulyadaini, B. et al (eds) *Yobe Journal of Language, Literature and Culture (YOJOLLAC)*, Vol 6. Pp 274-284. ISSN 2449-0660.
14. UDUS Web Team. (2019). List of students that registered for a programme. Retrieved on 24th September, 2019. From: www.udusok.edu.ng.